

УДК 378.035+316.6-057.87

DOI: 10.24144/2524-0609.2024.55.111-115

Товканець Ганна Василівна

доктор педагогічних наук, професор
завідувач кафедри теорії та методики початкової освіти
Мукачівський державний університет, м. Мукачево, Україна
tovkanec2017@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-6191-9569>

Мартин Оксана Михайлівна

доктор філософії в галузі Освіта/Педагогіка
старший викладач кафедри теорії та методики початкової освіти
Мукачівський державний університет, м.Мукачево, Україна
oksanamartun735@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-6000-6744>

**РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ТА КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ
КЛАСІВ НА УРОКАХ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ**

Анотація. Мета статті: обґрунтувати особливості роботи з розвитку зв'язного мовлення та формування культури спілкування на уроках мовно-літературної освітньої галузі у початковій школі. Методи наукового пошуку: аналіз наукової та методичної літератури для з'ясування теоретичних відомостей щодо розвитку зв'язного мовлення та культури спілкування учнів початкових класів на уроках мовно-літературної галузі; спостереження з метою виявлення особливостей роботи у початковій школі з формування культури спілкування учнів молодшого шкільного віку; прогностичний для визначення перспектив застосування методів і прийомів навчання з розвитку зв'язного мовлення та культури спілкування учнів початкових класів; узагальнення для формулювання висновків. Досліджено особливості розвитку зв'язного мовлення та культури спілкування учнів початкових класів на уроках мовно-літературної освітньої галузі. Одним з основних методів роботи зі зв'язного мовлення та культури спілкування є практичні вправи. Систематизовано вправи, що спрямовані на формування орфоепічних, вимовних, акцентологічних та лексичних норм, розрізнення інтонації в реченнях тощо. В результаті роботи з використанням системи вправ з формування культури мови не тільки підвищується мовленнєва культура учнів, а й покращується їх пам'ять, з'являється уважне, вдумливе ставлення до мови, до книг, підвищується рівень орфографічної грамотності дітей й інтерес до уроків української мови.

Ключові слова: зв'язне мовлення, культура спілкування, початкова школа, форми і методи роботи, практичні вправи, мовно-літературна освітня галузь, компетентнісний підхід.

Вступ. Ґрунтовні зміни, що відбуваються в нашому суспільстві в останні десятиліття, розширення внутрішньо- та міждержавного економічного та культурного співробітництва диктують необхідність ефективного оволодіння мовою, насамперед як засобом комунікації. Сьогодні значно зросли вимоги до мовної підготовки випускників закладів загальної середньої освіти, оскільки жоден фахівець у будь-якій професійній сфері не може вважатися компетентним, якщо він не володіє культурою мовлення – фактором, що забезпечує успішність індивіда у взаємодії з іншими людьми.

Велика роль початкової школи, оскільки у цей період учні опановують різні види мовної діяльності, вивчають основи мовленнєвої системи, активно засвоюють норми сучасної української літературної мови. Саме в початкових класах закладаються основи успішної культури мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, невирішеної раніше частини загальної проблеми. У сучасних умовах проблема підвищення рівня культури мовлення підрастаючого покоління, оволодіння ними літературною нормою, сукупністю комунікативних якостей мови стає як лінгвістичною, так і соціальною. Певною мірою зазначена проблема розглядається в Державному стандарті початкової освіти [5; 6],

Концепції Нової української школи, у шкільних підручниках, у навчально-методичних посібниках У науковому середовищі ведеться інтенсивний пошук нового змісту форм мовної освіти та мовленнєвого розвитку учнів. Зокрема, цим питанням присвячені окремі дослідження, що пов'язані з культурою мови, в яких наголошується, що вчителі початкових класів повинні приділяти належну увагу зазначеній проблемі, володіти досконало комунікативно-нормативним компонентом мови [1; 7; 10].

Компетентнісна спрямованість методики навчання мовно-літературної освітньої галузі відбиває соціальну природу учня і орієнтує його на розвиток внутрішніх здібностей особистості. При такому підході у мовленні і культурі спілкування акценти зміщуються з лінгвоцентричної концепції на антропоцентричну, коли наголошується на розвиткові суб'єкт-суб'єктного навчання й формується мовна особистість, яка володіє сукупністю здібностей і властивостей, що дозволяють створювати усні та письмові мовні твори, адекватно розуміти тексти, що адресуються комунікантам, тобто повноцінно та ефективно спілкуватися.

Поняття мовної особистості як поєднання в особі мовця його мовної компетенції, прагнення до творчого самовираження, вільного, автоматичного здійснення різноманітної мовленнєвої діяльності отримує розвиток

у роботах сучасних дослідників (Ф.Бацевич, В.Паращук, О.Семенюк, Т.Хорошковська-Носач), змінює вектор розвитку як лінгвістики, так і методики, оскільки спрямовує осмислення знань про мову, її структуру та функціонування мовних одиниць на позиції комунікативної доцільності, а навчання – на побудову з урахуванням особистісних уявлень учня як самосвідомого суб'єкта свого розвитку. Мовна особистість – індивід, який володіє сукупністю здатностей і характеристик, що зумовлюють створення і сприйняття ним текстів, які вирізняються рівнем структурно-мовної складності та глибиною й точністю відображення дійсності [1; 7].

У сучасній початковій освіті реалізація функцій мови зводиться до створення нечисленного набору чітко визначених шкільних жанрів писемного мовлення, до аналізу літературних джерел відповідно до заданого плану, до використання розмовно-повсякденного стилю літературної мови. Найважливішим засобом пробудження самосвідомості дитини, стимулом її духовного розвитку, згідно з вітчизняною дидактичною традицією, є навчання рідної мови, яка становить основу національно-культурної самоідентифікації людини. На цьому наголошують М.Вашуленко [1], С.Парфілова, С.Кондратюк, А.Алексєєнко [4], Г.Товканець [9], О.Чупріна [11] та інші.

На ранніх етапах навчання мовно-літературної освітньої галузі створюється можливість залучення дитини до багатовікової культури свого народу, її духовного та морального досвіду, який зафіксований у літературних творах та традиційних формах мовленнєвої поведінки. Вивчення даної проблеми має глибокі гуманістичні традиції, коли розвиток зв'язного мовлення і культури спілкування розглядається у зв'язку із загальними проблемами становлення особистості.

Мета статті: обґрунтувати особливості роботи з розвитку зв'язного мовлення та формування культури спілкування на уроках мовно-літературної освітньої галузі у початковій школі. **Методи наукового пошуку:** аналіз наукової та методичної літератури для з'ясування теоретичних відомостей щодо розвитку зв'язного мовлення та культури спілкування учнів початкових класів на уроках мовно-літературної галузі; спостереження з метою виявлення особливостей роботи у початковій школі з формування культури спілкування учнів молодшого шкільного віку; прогностичний для визначення перспектив застосування методів і прийомів навчання з розвитку зв'язного мовлення та культури спілкування учнів початкових класів; узагальнення для формулювання висновків.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури [12] засвідчує, що робота з розвитку зв'язного мовлення і культури спілкування молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі в більшій мірі включає такі напрямки:

1. Робота над орфоепією (вимовою та наголосом).
2. Робота над семантикою слів і виразів.
3. Робота над граматичними нормами.

Серед основних методів роботи зі зв'язного мовлення та культури спілкування нами наголошується на практичних вправах, застосування яких здійснюється за фазами: перша фаза – завдання, що має містити мотив до виконання певної мовленнєвої дії (діяльності, ситуацію мовлення) та пояснення, що і як учень має

зробити; друга фаза – зразок виконання; третя фаза – виконання завдання – і є власне вправою; четверта фаза – це контроль, який може бути контроль з боку вчителя, самоконтроль, взаємоконтроль учнів.

Розглянемо детальніше вправи, які доцільно застосувати у освітньому процесі початкової школи.

Надзвичайно важливим етапом розвитку зв'язного мовлення та культури спілкування є робота над орфоепією та вимовними нормами. На початковому етапі навчання доцільно пропонувати учням завдання, які передбачають сприймання на слух і розрізнення певного звука серед інших. Так, учитель пропонує учням послухати слова і піднести руку або сигнальну картку, коли вони почують заданий звук. *Наприклад: «Піднесіть угору руку, коли почуєте звук [a]: о – а – а – у – е – і – а», «Піднесіть сигнальну картку, коли почуєте звук [m]: б – м – т – с – т – б – м».* Вправи й завдання на сприймання на слух і розрізнення окремих звуків, вилучених зі слова, доцільно, на думку І.Гудзик, подавати в ігровій формі, «створюючи ситуації, які б виправдали промовляння окремих, вилучених зі слова звуків». Особливу увагу слід приділяти розрізненню звуків, вимова яких відрізняється в рідній для учнів та українській мовах і може викликати в молодших школярів певні труднощі [2, с.17].

Важливо навчити учнів розрізняти інтонацію в реченнях, наприклад: «Прослухайте фрази (речення) і визначте, чи однакова в них інтонація. Піднесіть руку, якщо ви вважаєте, що інтонація однакова»

Працюючи над акцентологічними нормами, можна використовувати вправи, які показують сенсоророзрізнявальну функцію наголосу:

– *Прочитай. Знайди слова, які пишуться однаково, та поясни, що вони позначають: «У зоопарку діти уважно розглядали білок. У яйці є білок та жовток»..*

– *Доповни речення відповідними за змістом словами з правого стовпчика: «На березі височить старовинний Будинок був замкнений на ...»*

Наступні види вправ спрямовані на відпрацювання навичок правильного наголосу: *Говори правильно! Прочитай слова. Зверни увагу на наголос у цих словах: Шофер – шофери, столяр – столяри, комбайн – комбайнери, кропива – кропили.*

Прочитай. Замість питання вживай слово, правильно змінюючи його. Запиши, познач наголос: розмовляти (з ким?) (шофер); нагородити (кого?) (шофер, комбайнер); дбати (про кого?) (шофер, комбайнер).

Не менш важливим є навчання дітей молодшого шкільного віку лексичним нормам. На думку вчених та педагогів-практиків [3; 10], школярі краще запам'ятовують слова, об'єднані певною темою. У початкових класах учні мають засвоїти українську лексику на позначення назв:

– людей (вчителька, дівчинка, сусід, сусідка, учень, учениця, хлопчик), у тому числі членів родини (бабуся, батьки, дідусь, донька, мама, син, тато);

– частин тіла (ніс, нога, обличчя, палець, плече, рука, шия, язик);

– одягу (джинси, куртка, майка, пальто, плащ, сорочка, сукня, футболка, хустка, шапка, шарф, шорти, штани), взуття (кросівки, туфлі, черевики);

– овочів і фруктів (баклажан, буряк, виноград, горох, груша, капуста, картопля, морква, огірок, помідор, слива, цибуля, часник, яблуко);

– продуктів харчування, страв (борщ, булочка, вареник, ковбаса, масло, морозиво, пиріжок, сир, суп, тістечко, торт, хліб, цукерка), напоїв (компот, молоко, сік, чай) тощо.

Молодші школярі в процесі навчання української мови в 1–4 класах мають опанувати найбільш уживані формули мовленнєвого етикету. Серед них слова на позначення: *вітання* (Привіт! Доброго ранку! Добрий день! Доброго вечора!)! Доброго здоров'я!); *прощання* (До побачення! До зустрічі! Бувай! Хай щастить! На добраніч!); *подяки* (дякую; щиро дякую; дуже дякую); *пробачення* (вибач(те); будь ласка; перепрошую; даруй(те) мені); *побажання* (смачного!; бажаю успіхів / щастя; щасливої дороги; доброго здоров'я) тощо [10, с.26].

Актуальними будуть вправи, які спрямовуються на вивчення особливостей переносного значення, наприклад:

– *Прочитай речення, спостерігаючи за переносним значенням словосполучення золоті руки. Золоті руки-руки не із золота. Золоті руки – не бояться холоду. У мозолях руки ці – Найпотрібніші руки у світі. Як можна сказати інакше: Золоті руки – __; золота голова – __; золоте серце – __; золоте жито – __.*

– *Збери прислів'я. Напиши. Який розум, а віз взимку. Хороша мотузка довга, така й мова. Готуй сани влітку, вилетить – не зловиш. Слово не горобець: а мова коротка.* Дані вправи спрямовано на попередження лексичних помилок, тобто. на уточнення значення слів та його поєднань, на збагачення словника та її активізацію.

Граматичні навички є невід'ємною частиною всіх видів мовленнєвої діяльності, формування, вдосконалення та розвитку яких і є основним завданням навчання. Щодо практичного матеріалу, то видами вправ можуть бути наступні:

1. *Вправи на формування загального поняття про іменник:* Гра «Хто? Що?» Учитель показує предметні малюнки із зображенням людей, тварин, речей, рослин тощо. У відповідь учні сигналізують картками «Хто?» або «Що?» Гра «Істота чи неістота» Озвучуються іменники (наприклад, Україна, українка, хліб, кобзар, байкар, спів, хлібороб, будівельник, співачка, будова, аптека, котик, аптекар, ...). Учні слухають запис, на кожний іменник сигналізують картками «Хто?», «Що?» або «Істота», «Неістота». Гра «Хто швидше?» Учні одночасно починають і пишуть протягом умовного часу (5-10 хв.) слова, що відповідають на питання що? (назви предметів у класній кімнаті або назви меблів чи одягу). Скільки слів запише учень – стільки набирає балів.

2. *Вправи на визначення числа іменників.* Гра «Множина чи однина?» Учитель називає іменники в однині та множині. Учні картками, на яких написано «Однина», «Множина», визначають число іменників. Виграє той, хто найменше помилився.

Гра «Один – багато» На дошці чи на моніторі комп'ютера запис: Зимі кінець, якщо заспівав жайвонорок, зацвірінкали горобці, прилетіли дикі голуби, відлетіли в лісі, поля ворони, з'явилися шпаки.

Вийшов з барлоги ведмідь, застрибав на лісовій галявині заєць. – Які прикмети того, що зима закінчується? – Як називаються слова, що відповідають на питання хто? і означають назви предметів? Запишіть у дві колонки іменники, що є назвами птахів і звірів, за зразком: «Один – Багато», «горобець – горобці» та інші.

3. *Вправи на формування загального поняття про прикметник.* Гра «Який? Яка? Яке?» Учитель називає слово, яке відповідає на питання хто? або що? Гравці записують і добирають до нього та записують слова, які є назвами ознак, відповідають на питання який?, яка?, яке? Наприклад: дуб старий, високий, гіллястий, товстий, зелений ...

Гра «Хто більше?» Дається завдання дібрати якнайбільше прикметників, які відповідають на питання який? і в корені слова мають ненаголошений голосний [е] чи [и], який перевіряється наголосом. Перший варіант добирає слова з ненаголошеним [е], а другий – з ненаголошеним [и].

4. *Вправи на формування загального поняття про дієслово.* Гра «Що робити?» Учитель називає слово, яке відповідає на питання хто?, учні запитують його, а потім самостійно добирають і записують слова, які відповідають на питання що робити?

У роботі над текстом використовуються: розподіл суцільного тексту на окремі пропозиції, складання оповідання за даним планом, складання оповідання за його початком або кінцем, написання есе і творів.

В результаті роботи з використанням системи вправ з формування культури мовлення з учнями початкових класів не тільки підвищується мовленнєва культура учнів, а й покращується пам'ять, з'являється уважне, вдумливе ставлення до мови, до книг, підвищується рівень орфографічної грамотності дітей, інтерес до уроків української мови.

Підвищення рівня культури мовлення – це клопітка, щоденна праця, причому не тільки на уроках мовно-літературної освітньої галузі, а на кожному уроці, у позакласній роботі, в сім'ї. І, звичайно ж, ця робота має тривати впродовж усього навчання у школі.

О.Сухомлинський підкреслював, що «у школі має бути перш за все висока мовна культура, має панувати атмосфера великої чуйності до слова: сказане чи написане неправильно має звучати не тільки для вчителя, а й для школяра таким самим дисонансом, як фальшива нота для людини, що має високий музичний слух» [8]. Необхідно виховувати у дітей чуйність до емоційного забарвлення слова, домагатися, щоб слово передавало найтонші відтінки кольорів, звуків, рухів, розкривало перед ними людську працю як творчість.

Висновки. Одним з головних завдань сучасної школи є підготовка випускника школи, який умів би спілкуватися, слухати та говорити так, щоб його слухали, умів оцінювати не лише чуже, а й своє мовлення. У житті сучасного суспільства надзвичайно розширилася сфера впливу живого слова на людину. Грамотне усне і писемне мовлення сприяє швидкості, зручності і комфортності спілкування між людьми, забезпечує комунікативну досконалість мовлення. Перспективами подальших досліджень можуть бути проблеми інноваційних підходів до розвитку загальнокультурних компетентностей учнів початкової школи.

Конфлікт інтересів. Автори підтверджують відсутність фінансових, особистих чи інших інтересів, що можуть розглядатися як потенційний конфлікт інтересів щодо публікації цієї статті.

Фінансування. Робота виконана за відсутності фінансової підтримки з боку будь-яких організацій.

Доступність даних. Це теоретичне дослідження не передбачає використання додаткових наборів даних.

Використання штучного інтелекту. Інструменти штучного інтелекту не використовувались при написанні цієї роботи.

Список використаної літератури

1. Бацевич Ф.С. *Основи комунікативної лінгвістики*: підручник Київ: ВЦ «Академія», 2004. 344 с.
2. Гудзик І. *Аудіювання українською мовою* : посібник. Київ: Педагогічна думка, 2003. 144 с. С. 17
3. *Методика навчання української мови в початковій школі* : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М.С.Вашуленка. Київ: Літера ЛТД, 2011. 364 с.
4. Парфілова С.Л., Кондратюк С.М., Алексєнко А.Г. Особливості розвитку усного мовлення молодших школярів на основі тексту. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Випуск 59. С.50 -54.
5. Про внесення змін до Державного стандарту початкової освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 24.07.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
6. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartivpovnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
7. Семенюк О.А. Парашук В.Ю. *Основи теорії мовної комунікації* : навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 240 с.
8. Сухомлинський В.О. Рідне слово. URL: <https://mala.storinka.org.html>
9. Товканець Г.В., Сідор Ю.І. Розвиток пізнавального інтересу молодших школярів на уроках української мови. *Вісник Львівського національного університету. Серія педагогічна*. 2024 . № 40. С.80–89.
10. Хорошковська-Носач Т. П. *Система вправ і завдань для формування в учнів 1–4 класів усного мовлення на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин: методичні рекомендації*. Київ: Педагогічна думка, 2022. 69 с.
11. Чупріна О. В. Методи розвитку зв'язного мовлення на уроках української мови в початковій школі. *Науковий вісник Мукачівського державного університету: серія «Педагогіка та психологія»*. 2018. Випуск 2 (8). С.170–173.
12. Шпортун Н. М. *Формування граматичних понять української мови у початкових класах засобами дидактичних ігор*. URL: <https://dorobok.edu.vn.ua/article/pdf/1565>

References

1. Batsevych, F.S. (2004). *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky* [Basics of communicative linguistics]. Akademiia. [in Ukrainian]
2. Vashulenko, M.S. (ed.). (2011). *Metodyka navchannia ukrainskoi movy v pochatkovii shkoli* [Methods of teaching the Ukrainian language in primary school]: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv. Litera LTD. [in Ukrainian]
3. Gudzyk, I. (2003). *Audiiuvannia ukrainskoiu movoiu* [Listening in Ukrainian]. Pedahohichna dumka. [in Ukrainian]
4. Parfilova, S.L., Kondratiuk, S.M., & Aleksieienko, A.H. (2023). Osoblyvosti rozvytku usnogo movlennia molodshykh shkoliariv na osnovi tekstu [Peculiarities of the development of oral speech of younger schoolchildren based on the text]. *Innovatsiina pedahohika*, 59, 50–54. [in Ukrainian]
5. Pro vnesennia zmin do Derzhavnoho standartu pochatkovoï osvity (2019) [On making changes to the State Standard of Primary Education]: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24.07.2019 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]
6. Pro deïaki pytannia derzhavnykh standartiv povnoi zahalnoi serednoi osvity [On issues of state standards of comprehensive general secondary education]: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 veresnia 2020 r. № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartivpovnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> [in Ukrainian]
7. Semeniuk, O.A. & Parashchuk, V.Yu. (2010). *Osnovy teorii movnoi komunikatsii* [Basics of the theory of language communication]. Akademiia. [in Ukrainian]
8. Sukhomlynsky, V.O. *Ridne slovo* [Native word]. URL: <https://mala.storinka.org.html> [in Ukrainian]
9. Tovkanets, H.V., & Sidor, Yu.I. (2024). Rozvytok piznavalnoho interesu molodshykh shkoliariv na urokakh ukrainskoi movy [Development of cognitive interest of younger schoolchildren in Ukrainian language lessons.]. *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu. Seriya pedahohichna*, 40, 80–89. [in Ukrainian]
10. Khoroshkovska-Nosach, T.P. (2022). *Systema vprav i zavdan dlia formuvannia v uchniv 1–4 klasiv usnogo movlennia na urokakh ukrainskoi movy v zakladakh zahalnoi serednoi osvity z navchanniam movamy natsionalnykh menshyn* [A system of exercises and tasks for the formation of oral communication in students of grades 1–4 in Ukrainian language classes in institutions of general secondary education with teaching in the languages of national minorities]. Pedahohichna dumka. [in Ukrainian]
11. Chuprina, O.V. (2018). Metody rozvytku zv'iaznogo movlennia na urokakh ukrainskoi movy v pochatkovii shkoli [Methods of developing coherent speech in Ukrainian language lessons in primary school]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Seriya «Pedahohika ta psykholohiia»*, 2 (8), 170–173. [in Ukrainian]
12. Shportun, N.M. *Formuvannia hramatychnykh poniat ukrainskoi movy u pochatkovykh klasakh zasobamy dydaktychnykh ihor* [Formation of grammatical concepts of the Ukrainian language in primary grades by means of didactic games]. URL: <https://dorobok.edu.vn.ua/article/pdf/1565> [in Ukrainian]

Статус статті: Отримано: 02.09.2024 Прийнято: 13.10.2024 Опубліковано: 28.10.2024

Tovkanets Hanna

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Head of the Department of Theory and Methods of Primary Education
Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine

Martyn Oksana

Doctor of Philosophy in Education/Pedagogy,
Senior Lecturer of the Department of Theory and Methods of Primary Education
Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine

DEVELOPMENT OF COHERENT SPEECH AND COMMUNICATION CULTURE OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS AT THE LESSONS OF THE LANGUAGE AND LITERATURE EDUCATIONAL FIELD

Abstract. The article investigates the peculiarities of the development of coherent speech and culture of communication of primary school students in the lessons of language and literature educational branch. The competence-based approach to speech and culture of communication, the emphasis shifts from the language-centred concept to the anthropocentric one, when the development of subject-subject learning is emphasised and a linguistic personality is formed, which possesses a set of abilities and properties that allow creating oral and written speech works, adequately understanding texts addressed to communicators, that is, communicating fully and effectively. The most important means of awakening the child's self-awareness, stimulating his/her spiritual development, according to the national didactic tradition, is teaching the native language, which is the basis of national and cultural self-identification. One of the main methods of work on coherent speech and culture of communication is practical exercises, which are used in phases: the first phase is the task, which should contain a motive for performing a certain speech action/activity, a speech situation) and explanations of what and how the student should do (orally or in writing; independently or in pairs, in a group; in a notebook or on the board); the second phase is a sample of performance; the third phase is the task performance; the fourth phase is control, which can be either teacher's control, self-control, or students' mutual control. The exercises aimed at forming orthoepic, pronunciation, accentological and lexical norms, distinguishing intonation in sentences are systematised. Exercises aimed at studying the peculiarities of figurative meaning will be relevant. Grammatical skills are an integral part of all types of speech activity, the formation, improvement and development of which is the main task of teaching. As a result of working with primary school students using a system of exercises to form a culture of speech, not only does the students' speech culture improve, but also their memory improves, they develop an attentive, thoughtful attitude to language and books, and the level of spelling literacy and interest in Ukrainian language lessons increases.

Keywords: coherent speech, culture of communication, primary school, forms and methods of work, practical exercises, language and literary educational branch, competence approach.